

TIERPS KYRKA

Välkommen till Tierps kyrka.

Tierps kyrka byggdes omkring år 1300 eller i slutet av 1200-talet och man kan inte utesluta att den föregåtts av en träkyrka. Man förlade kyrkan ca 1 km söderut från den gamla kultplatsen Torslunda och inte långt ifrån andra byar med

hedniska namn, Frebro (Fröbro), Onsta, Ullfors och Odensfors. Den hör till de större och ståtligaste och torde vara Upplands största landsortskyrka från medeltiden. Anledningen till att den byggts så stor har man inget säkert svar på. I Upplandslagen talas om tolfkyrkor samt härads- eller hundarekyrkor och prästbolet för de senare skulle vara dubbelt så stort som för de förstnämnda, ty där skulle prostens bo, men det finns även andra förklaringar.

Pastoratet var under medeltiden prebende för en kanik vid Uppsala domkyrka. Då tillhörde även Älvkarleby och Söderfors församlingar samt Aspås med underlydande gårdar pastoratet, vilket räknades till stiftets förnämsta. Tierps prebende instiftades av Birger Jarls son hertig Erik 1275. Första innehavare av ämbetet var en annan av Birger Jarls söner hertig Bengt Birgersson. Bengt dog 1291 som biskop i Linköping endast 37 år gammal. Bland åtskilliga andra senare innehavare av tjänsten kan nämnas Ericus Olai, professor vid Uppsala universitet, död år 1486, mest känd såsom författare till en krönika behandlande Sveriges historia. Även efter reformationen har församlingen föreståtts av flera betydande kyrkoherdar. Några har även uppehållit en professur vid Uppsala universitet.

Kyrkan är till formen en salkyrka d v s helt rektangulär utan avsmalnande kor. Den försågs från början med ett högt trävalv av vilket man fortfarande kan se märken på gavlarna ovan det nuvarande valvet. Om yttertakets dåvarande form och täckning vet man inget. I likhet med de flesta upplandskyrkor är den tornlös. I vartdera av kyrkans fyra hörn finns strävpelare, samtliga krönta med smäckra tornspiror till samma höjd som takåsen. Vid korets nordsida ligger sakristian, vilken av murningen att döma inte är samtida med långhusets murar, utan troligen något äldre. Materialet är genomgående gråsten och tegel, det senare huvudsakligen i gavlarnas och i murarnas övre partier.

Blinderingarna på västgaveln och på östgaveln torde åtminstone delvis härstamma från kyrkans äldsta byggnadsperiod. Västgavelns stora fönsterblindering är rester av ett högt sittande rundfönster. Den enda bevarade ursprungliga portalen är den mellan koret och sakristian. Dess öppning är spetsbågig och har en of profilerad omfattning i två språng av murat tegel som ursprungligen stått oputsad med fogarna målade gula med skarpa vita kanter. Detta ålderdomliga sätt att behandla tegelverket motiverar en datering av kyrkans byggnad till 1200-talets senare del eller omkring 1300.

På norrväggens västra ände finns resterna efter en igenmurad portal. När denna port har använts och om det är resterna efter ett nordligt vapenhus har inte kunnat utrönas. Värt att nämna är att de

flesta kyrkor som varit knutna till domkapitlet i Uppsala som kanikkyrka har haft nordportal. En senmedeltida portal på sydsidan till koret finns fortfarande kvar.

Nästa mer betydande byggnadsperiod infaller omkring 1430 – 1460. Då slogs valven av tagel och de gjordes avsevärt lägre än tidigare trävalv. Kyrkan har sex valv, det västligaste med ett stjärnvalv, de övriga enkla kryssvalv. De två valven mot öster är betydligt bredare än de tre valven i långhuset. Under den katolska tiden omfattade koret de två främre valven. På grund av kyrkans bredd fick pilastrar och sköldbågar, d v s väggpelare och bärande bågar för valven, ovanligt kraftiga dimensioner och kyrkorummet får därigenom en ytterst personlig karaktär. De bärande bågarna i valven är kraftigt spetsbågiga och ger ett gotiskt intryck.

Också kyrkans gavlar synes delvis ha ombyggts. Ett vapenhus vid sydväggens västra ände tillkom i samband med dessa ombyggnadsarbeten. Vidare murades nord- och sydväggarnas krönpartier om i tegel (de ligger inte i förband med gavlarnas murverk). Nord- och sydmurarna avslutas upptill med en blinderingsfris, avbruten av sakristian och på sydsidan där ett vapenhus stått. En detalj som härrör från denna byggnadsperiod är västgavelns rundfönster, som måste flyttas mer i samband med att tegelvalven blev lägre. Som avslutning på arbetena försågs kyrkan med en rik skrud av kalkmålningar.

Sakristians valv är ett mycket högt, spetsbågigt tunnvalv och tillkom troligen under 1600-talets första hälft. Sakristian fick en helt ny gavel med rika blinderingar (möjligen kan sakristian från början ha haft pulpettak).

Arbetena på kyrkan under nyare tid har varit av mindre genomgripande art. Enligt en notis i Palmskiöldska samlingen i Uppsala universitetsbibliotek avbrändes kyrkans tak och dess fem torn av ljungheld d v s åskeld, under drottning Kristinas regering (något årtal är ej angivet). Kyrkan har således som framgår av denna uppgift förutom de fyra hörntornen också haft ett femte torn, en takryttare mitt på takåsen. Den takryttare som uppsattes efter eldsvådan blåste dock enligt samma källa ned år 1643, varefter församlingen tydligen resignerade och nöjde sig med de fyra hörntornen. Betydande rester av de bärande konstruktionerna till takryttaren finns dock bevarade på kyrkans vind.

Av fönstren är endast korfönstret i öster bevarat från medeltiden, men samtliga fönster på sydsidan är kraftigt förändrade och förstörade, och de på nordsidan blivit upptagna under nyare tid.

Några möjligheter att i räkenskaper eller stämmoprotokoll följa arbetena på kyrkan får vi inte förrän ett gott stycke in på 1700-talet. År 1760 uppfördes således vid sakristians östvägg en liten sexkantig tillbyggnad, som sedermera ombyggdes under 1800- och 1900-talen för att slutligen helt rivras vid 1951-1952 års restaurering. År 1770 revs det tidigare nämnda medeltida vapenhuset och samtidigt upptogs en ingång i västgaveln. Det fanns även planer att bygga om kyrkan till korskyrka på grund av den växande folkmängden. Dessbättre blev detta inte förverkligat.

Vid 1770-talets mitt putsades kyrkans exteriör för första gången och ungefär samtidigt överkalkades interiörens medeltidsmålningar. Vid en reparation år 1882 under ledning av arkitekten C Möller fick kyrkans fönster nuvarande storlek, och västportalen sin nuvarande utformning. Den försågs med text ovan dörrarna: ”Bevara din fot när du går till Guds Hus. Pred. 4:17”. Interiören förändrades under orgelläktaren. Åren 1914-1915 restaurerades kyrkan ånyo, ny altartavla och nya gavlar anskaffades till 1876 års bänkar., korfönstret fick genom gåva sitt nuvarande utseende och de medeltida kalkmålningarna framtogs och restaurerades.

Vid 1951-1952 års restaurering ersättes bänkarna med nya. Vid samma tillfälle gjordes en del ändringar i sakristian och ett nytt tegelaltare uppmurades. Av de äldre bänkarna placerades en del på läktaren.

Åren 2010 – 2011 gjordes en omfattande renovering av kyrkan. Koret breddades och en utökade tillgänglighet för rullstolsburna genom en ramp upp till koret gjordes. Målningarna tvättades och restaurerades av bland andra Rickard Ullénus. I den nedre delen av kyrkan togs några bänkrader bort och ett kyrktorg anlades.

El-systemet byttes ut och även ljudanläggningen. Ett nytt värmesystem installerades och anslöts till jordvärme.

Skyddshelgon

Till vems ära kyrkan är invigd, vet man inte. Mats Åmark antog att det var till Sankt Mikael's ära, eftersom det tidigare fanns en medeltida träskulptur av denne, vilken nu finns på Historiska Muséet. Bland målningarna finns fler föreställande Jungfru Maria och med tanke på deras placering har Anna Nilsén antagit att det är en Maria-kyrka.

Kalkmålningar

De medeltida kalkmålningarna överkalkades som redan nämnts på 1770-talet men framtogs ånyo år 1915 och restaurerades av konservator C L Lundin under kontroll av sedemera riksantikvarie Martin Olsson. Tyvärr är de delvis, särskilt på väggarna, illa skadade eller har förlorat i styrka genom överkalkning och framtagning, fastän denne senare utförts med stor varsamhet och omsorg.

Årtalet för målningarnas tillkomst är icke känt, inte heller namnet på deras mästare. I det nu rivna vapenhuset, fanns dock enligt Peringskiöld, målningar med ärkebiskop Jacob Ulfssons vapen och de skull då vara utförda tidigast 1469, det år då denne tillträdde. Oftast brukar målningarna inne i kyrkan och i vapenhuset inte vara utförda samtidigt och om målningarna tillkommit under Jacob Ulfssons tid borde hans vapen finnas i koret inuti kyrkan. Henrik Cornell och Sixten Wallin har i boken "Tierpskolans målare" daterat målningarna till slutet av 1460-talet medan Erik Lundberg i sin bok "Albertus Pictor" daterat dem till 1440-talet. De har fått ge namn åt en av den svenska senmedeltidens mest omfattande målarskolor, den s k Tierps-gruppen, till vars främsta kända mästare hör Johannes Iwan, vilken antas vara Tierpsmästarens lärofader.

Målarens strävan efter att underordna målningarna arkitekturen, särskilt framträdande i valvens målningar, ger åt interiören ett lugn och en enhetlighet, som nästan helt saknas i målningar av den grupp konstnärer som efterträdde Tierpsgruppen. Även som figurmålare var den konstnär som stod för dekorationen av Tierps kyrka framstående, såsom framgår av exempelvis korvalvets karatärfulla bilder av kyrkofäderna.

Utsmyckningen i de övriga valven består till stor del av växtornamentik och figurer, framförallt helgon och änglar. Berättande motiv är koncentrerade till väggarna.

En typisk detalj för Tierpsmålaren och hans skola är kedjemotivet och liljestänglarna som utgår från det förra. En annan detalj är fågelmotivet med omgivande rankverk. Man ser tydligt att dessa fåglar är målade med schablon, alla är exakt lika.

Inredning och inventarier

Det nuvarande tegelaltaret uppmurades vid 1952 års restaurering för att uppbära en medeltida altarskiva av kalksten. Altartavlan med låga reliefer skurna i pommersk ek och rikt bemålad är

utfört år 1915 av skulptören Ivar Johansson. Mittpartiet skildrar Kristus på korset. På sidorna finns scener ur hans liv.

Krucifixet på korets nordvägg är ett arbete i romansk stil, daterad från 1200-talets senare hälft. Av medeltida ursprung är kyrkans stora dopfont, som sannolikt tillkommit under 1400-talets senare del. Dopfatet, av mässing, är en gåva från år 1951. En dopskål av nysilver härstammar från 1800-talet.

Predikstolen, ett vackert arbete i gustaviansk stil med korgens sidor ornerade med olika emblem såsom lagens tavlor, kors, kalk, palm- och lagerkvistar invigdes den 12 augusti 1781 och är en gåva av friherre Charles De Geer och hans maka Catharina Charlotta De Geer, född Ribbing, boende på Lövsta och ägare av fler bruk, bland annat Ullfors. Deras vapen och initialer finns också med på predikstolen. Den ersatte då en tidigare predikstol av okänt utseende.

De två nummertavlorna i koret skänktes 1876 av en person som ville vara anonym. Nummertavlan på södra väggen är tillverkad år 1949 av Libraria. Den tillhöger om altaret placerade piscinan i grå granit tillkom år 1966. Altaret i sakristian tillverkades år 1968 och ungefär samtidigt skänktes till detsamma ett Oberammergau-krucifix, tvenne silverljusstakar och en silvervas samt altarduk med knyplad spets.

Sakristians monter anskaffades till ärkebiskopsvisitationen år 1965. Där förvaras i ett skänkt schatull i sjödränkt ek avgjutningar av ett flertal sigill, som tillhört Tierps förste kyrkoherde Bengt under hans olika ämbeten.

Orgel på läktaren

är byggd år 1968 av Åkerman & Lunds Nya Orgelfabriks AB, med mekanisk traktur, 22 stämmor och ljudande fasadpipor. Fasade, en av Upplands pampigaste, stammar från en äldre orgel, byggd 1743 av Olof Hedlund, reparerad 1839 av P Gullbergsson, då också fasadens förgyllda ornament tillkom. Ett nytt orgelverk byggdes 1915 av firman P E Eriksson, Gävle, med 23 stämmor, vilket fick tjäna i drygt 50 år. En äldre orgelläktare vid korets nordvägg, vilande på två pelare, stod kvar ännu år 1760. På denna läktare stod sannolikt den av Nils Bruse på 1630-talet byggda orgel, som på 1740-talet såldes till Åkerby kyrka.

Cembalon inköptes år 1963 och har bekostats av gåvomedel.

Kororgeln är byggd av orgelfirman Robert Gustavsson, Härnösand och invigdes 1980 och tillkom genom donation. Orgeln har 12 stämmor fördelade på två manualer och pedal.

Flygeln i koret av märket Blüthner, inköptes år 1992.

Kollekthåvar

På en av kyrkans 7 kollekthåvar läses på en silverbricka ”Om Herrans hus War mån och öm; Men fattig broder ej förglöm A:o 1772”. ”Å Nyio omgord på egen bekostnad af Rixdags Mannen Johan Andersson i Åskarby 1772”.

På en annan håv likaledes av svart sammet läses på silverplattan ”denna How ’är Gud till ära och Tierps kyrka till nytta förärat af ärborna och wälaktad Krögaren i Swedja Lars Wästin, samth dess K. H. dygdesamma h Inger Jeans Dotter Bever Åhr”.

Julkrubba

En julkrubba med 15 figurer tillverkade i trä inköptes på Libraria och skänktes år 1979.

Klockspel

Klockan på västgaveln och slagklockan på taket drevs tidigare av ett mekaniskt urverk förfärdigat år 1806, placerat i en nisch innanför väggen. Det drogs upp en gång i veckan. Numera är urverket bortkopplat och år 1992 ersatt av ett elektriskt verk.

Även urtavlan i valvet stod genom en lång axel i förbindelse med urverket, men står numera stilla.

Klockstapel och kyrkklockor

Inga arkivalier finns för stapelns tillkomst, men den krönes av en flöjel med åratalet 1706, vilket således troligen är stapelns byggnadsår. Den restaurerades 1971.

Av de tre klockorna är **storklockan** gjuten 1647 av Andreas Höök (Anders lodgjutare i Stockholm) och försedd med inskrift på latin: Ära vare Gud i höjden, samt kyrkoherde Ericus Georgi Micrander, häradshövding Johan Olofsson samt Lars – B-son. På södra sidan finns Sveriges riksvapen och därunder står: CRS (Christina Regina Suecia, Jesus från Nasaret Judarnas konung) och därunder: Johan Gammal mellan två bilder. Runt bredden namn på givarna Frans Crusebjörn till Husbyborg med sina båda hustrur fru Elisabeth Skytte och fru Gunilla Rosenstierna till Lohammar. Anders Larsson (Lars-B-son och Anders Larsson var troligen kyrkvärdar).

Dess föregångare var enligt en anteckning från 1600-talet ”een ibland de förnämsta, som i Rijket och på Landsbygden fans” Den blev sönderslagen i samband med att takryttaren på kyrkan blev förstörd. Enligt samma källa fick den också efter omgjutning ”en sådan klang att dyligat icke fants på bondebygden”.

Mellanklockan hänger åt öster. Den har runt halsen följande latinska inskrift: Jag blev ånyo gjuten på bekostnad av församlingen, vars för tiden förnämsta män voro de strax nedan nämnda. På södra sidan finns en bild av Frälsaren och under denna står att Joh. Ihrering då var kyrkoherde och prost.

På klockan står givarna Anna Stiernhöök, Mårten Trotzig, Jonas Schönberg och Carl Gyllenstedt. Gjord av Jacob Birman. Anno 1691. Omgjuten av Joh. A Beckman & Co i Stockholm år 1908. Runt kanten: Kommen låt oss tillbedja och knäböja och nederfalla för Herranom den oss gjort haver. Ps 95 v.6. Peter Flumenius komminister samt L P S och E P S kyrkvärdar.

Lillklockan hänger västerut och på den står: Gjuten i Stockholm av G:s Meyer och därefter:

Den första gång jag gjuten blef,
man sexton hundra tjugu skref.
Två gånger har jag skada fått,
och ny omgjutning undergått,
neml. 1717, då doct. Nils Wallerius,
war prost och kyrkoherde i Tierp,
och 1779, då doct Lars Baelter samma ämbete beklädde.

Kyrkogården

Sin nuvarande storlek har kyrkogården fått efter flera utvidgningar under nyare tid och är nu flera gånger större än från begynnelsen. Av den gamla spåntakstäckta bogårdsmuren, synlig bland annat på en teckning av Olof Grau år 1748 återstår numera ingenting i ursprungligt skick. Den gamla stenmuren på norra, östra och södra sidorna kan ha lagts om med användande av den sten som fanns i bogårdsmuren. Den södra muren förlängdes 1952 med 108 meter ny mur.

Stigluckan i öster, med sitt åttkantigt byggda tak, torn och järnflagga, har enligt visitationsprotokoll ”blifvit av församlingen nybygd” år 1737. En stiglucka av samma typ fanns också till

år 1784 väster om kyrkan, då den ersattes av en ny, betydligt större och ståtligare, som numera efter utvidgning av kyrkogården 1882 kommit att stå en bra bit in på kyrkogården. Vid denna utvidgning blev dåvarande klockargård, sockenstuga, sockenmagasin och kyrkstallar som låg på detta område rivna.

1784 tillverkades också de vackert smidda grindar som nu sitt ut mot E-4:an, men som då prydde den nya stigluckan. De är ett vackert exempel på dåvarande smideskonst och har inskription at teol.doct. Lars Baelter var prost och kyrkoherde medan Joh:s Svanström var komminister i Tierp. I samband med utvidgningen av kyrkogården mot norr 1948 uppfördes ett bårhus.

En minneslund anlades 1991 på södra sidan av klockstapeln. Detta område användes 1918 – 1919 som begravningsplats för de som avlidit i spanska sjukan. Minneslundan har planlagts av trädgårdsarkitekt Sven Fasth. Av intresse är också de gravkvarter som ligger i den sydöstra delen av kyrkogården med ett stort antal äldre gravar.

I ett visitationsprotokoll från 1760 omtalas att träden på kyrkogården blivit klippta och ansade 1752. De tre stora askar som står utefter norra stenvuren fanns troligen redan då och kan vara planterade på 1600-talet. För detta talar att en annan gammal ask som sågats ned visade sig vara över 350 år.

Två runstenar står lutade mot norra stenvuren inne på den gamla kyrkogården. De är från mitten av 1000-talet och har säkerligen hitflyttats sedan kyrkan byggdes. Den ena i mörkblå granit är en s k Ingvarssten och omtalar: ”Klint och Blek reste denna sten efter Gunnvid, sin fader. Han for bort med Ingvar. Gud droten hjälpe alla kristnas ande. Tore runorna (?) ristade”. Den andra stenen i rödgrå granit: ”Gerfast och Hunifrar och Ravn och Folkbjörn och Tore läto uppresa stenarna efter Gere, sin fader. Gud hjälpe hans ande. Åsmund ristade och hiriar (?)”.

Tretton gravhällar, varav två av tackjärn och övriga av sten, från äldre tider bevaras på kyrkogården.

En **pliktpall** av okänd ålder finns bevarad bland kyrkans inventarier. Den användes av dem som dömts till dödsstraff men benådats, begått stöld, slagit eller smädat föräldrar osv., för att under högmässan stå inför hela församlingen. Detta straff avskaffades 1855.

De två **norra grindarna** in till den nya kyrkogården är tillverkade 1948 av smeden August Ny i Väser-Ensta.

Fasadbelysningen installerades 1967 och bekostades genom donationer.

Husbyborg

Vid Husbyborg, några km söderut, har funnits en gårdskyrka, som sedan 1600-talet legat i ruiner. Vid utgrävning har man daterat byggandet till omkring 1300 och man vet att den föregåtts av en träkyrka. Husbyborg har ursprungligen varit en kungsgård och är känd sedan medeltiden. Det är därför sannolikt att kyrkan uppförts som konungens privata kapell.

Nathanaelskyrkan

I Tierps centralort byggdes 1934 som annexkyrka till f d Tierps församling. År 1962 avskildes dåvarande Tierps köping i kyrkligt avseende och uppgick i Tolfta församling.